

СУПСТАНТИВИЗАЦИЈАТА НА ПРИДАВКИТЕ КАКО ПРОДУКТИВЕН ЗБОРООБРАЗУВАЧКИ МОДЕЛ ВО МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК

Во македонските граматика (в. К. Конески, 1995), како и во руската граматичка традиција, се зборува за четири типа на деривација (зборообразување): лексичко – семантички начин (семантичко зборообразување), лексичко – синтаксички начин (срастување), морфолошко – синтаксички начин (синтаксичка конверзија) и морфолошки (афиксален) начин на зборообразување.

Во нашиот труд ќе се задржиме на морфолошко – синтаксичкиот начин на зборување, на синтаксичката конверзија.

Синтаксичката конверзија се дефинира како образување на нови лексички единици со преминување на зборот од една во друга зборовна група без додавање на зборообразувачки елементи. При тоа, зборот ги презема семантичко-граматичките својства на зборовната група во која преминува. Според тоа во која зборовна група преминува лексичката единица, се разликуваат неколку типа на синтаксичка конверзија: супстантивизација, адјективизација, прономинализација и адвербијализација.

Адјективизацијата претставува синтаксичка конверзија на преминување на зборови од други зборовни групи во класата на придавките. Овој тип на синтаксичка конверзија е особено продуктивен во класата на глаголски придавки. Ако глаголската придавка ја сметаме за глаголски облик, тогаш атрибутивната употреба на глаголската придавка од типот *скинати чевли*, *растурена сарма* би можеле да ја сметаме за пример на синтаксичка конверзија – адјективизација. Во нашите граматика, како пример за адјективизација на именска форма се наведува формата *мајстор*, која може и да се степенува: *Во филигранството нема помајстор од него*.

Прономинализацијата претставува синтаксичка конверзија на преминување на лексички единици во класата на заменките. Овој тип на синтаксичка конверзија во нашиот јазик не е многу продуктивен, како примери би можеле да ги наведеме употребите на придавките *извесен* и *определен* со значење на неопределената замена 'некој'. Пр.: *Извесни колеги не знаеја за состанокот*.

Адвербијализацијата е синтаксичка конверзија на преминување на лексичките единици од други класи во класата на прилозите. Овој тип на синтаксичка конверзија е особено продуктивен во македонскиот јазик. Најголем број од прилозите водат потекло од придавките, пр. *убаво*(придавка) *дете* - *убаво* (прилог) *пее* и именките, кои може да бидат во стари падежни форми или во предлошки конструкции, пр. *дење*, *ноќе*, *напладне*, *сосила*, *докрај*, *настрана*.

Супстантивизацијата претставува преминување на зборови од други класи во класата на именките. Предмет на нашиов труд ќе биде токму овој тип на синтаксичка конверзија.

Терминот супстантивизација се среќава и во други граматички традиции. Кај Р. Симеон (R. Simeon, 1969) овој термин го среќаваме во руска (*субстантивация*, *субстантивирование*), германска (*substantivierung*) и во англиска (*substantivization*) варијанта, а објаснет е како „поименичување“. Примерите што ги приведува Симеон се и од германскиот јазик: *werden – das Werden*, *leben – das Leben*, *sein – das Sein*. Ова се примери на супстантивизација на глаголи. Како што може да се види, формално лексемата останува иста, единствено, како показател на нејзиното поменичување се јавува присуство на членот. Истата појава можеме да ја забележиме и во други јазици. Симеон приведува примери и од францускиот јазик: *diner – le diner*, *il va et vient – le va et vient*, *chez soi – le chez soi*. Во граматиките на англискиот јазик, оваа појава е наречена едноставно конверзија. И во англискиот јазик, најчеста е конверзијата глагол – именка. Во англискиот јазик именките и глаголите многу често имаат исти основни форми и оттука би можело и да се постави прашањето која форма е побазична – дали именката или глаголот и следствено, за каков тип на конверзија станува збор, за конверзија глагол – именка или обратно (в. K. Kuiper and Scott-Allan, 1996). Пр. *harm* s. повреда, штета и *v.* оштетува, повредува, *advance* v. напредува и *s.* напредок, *advantage* s. предност и *v.* користи, *handle* s. рачка и *v.* ракува, *pass* s. премин и *v.* преминува, *play* v. игра, глуми, остварува и *s.* игра, пиеса, драма, претстава. Кај Р. Симеон дури се зборува и за супстантивен број. Тоа се оние форми што во нашите граматики се наречени како форми со кои се изразува одредена бројност за лица (Б. Конески, 1982): *двајца*, *тројца*.

Супстантивизацијата на придавките во словенските јазици е особено честа појава. Пр. ср.хр. *Sit gladnu ne vjeruje. Žežen kašu hladi. Пьяному море по колени* (примерите се од R. Simeon, 1969).

Во рускиот јазик супстантивизацијата на придавките е особено продуктивна. Дури, постои и една група на „окончательно“ поименичени придавки (со граматичка промена како придавки) од типот: *портной* (шивач), *знакомый* (познаник), кои и самите можат да добијат придавски определби *опытный портной* (искусен шивач), *старый знакомый* (стар познаник). Дури и називите на зборовните групи (*прилагательное, существительное, числительное*) конечно преминале во класта на именките.

Што се однесува до македонскиот јазик, супстантивизацијата се дефинира како „преминување на зборот што не е именка во зборовната група на именките“ (К. Конески, 1995). Како примери се наведуваат: *богат, болен, ранет, дежурен, учен* и како специфична за македонскиот јазик се споменува „супстантивизацијата на определените форми на придавката (*Стариот само ги погледна и ништо не рече.*)“ (К.Конески, 1995).

Ние овде ќе се обидеме да изделиме два слоја на супстантивизирани придавки: едниот е постар, а другиот понов и ќе се обидеме да дадеме една продуктивна насока во развојот на македонската лексика од современ тип.

Како постари супстантивизирани придавки би можеле да изделиме два лексички слоја:

а) *минато(то), сиромашините, богатите, стариот, младите, болниот, познатиот* (без разлика дали се работи за единска или множинска форма на примерите, со исклучок на *минатото* кое како именка се јавува во единска форма и

б) *пржено, печено, слатко, кисело*, пр. *На крајот послужија слатко* (лексемата *слатко* може да се употреби и со значење на конкретен предмет – десерт, на пр. *слатко од смокви, слатко од јагоди, слатко од сливи*, но и со поопшто значење - `десерт'). *Не е многу здраво да се јаде пржено. Особено сакаше да јаде кисело. Поздраво е печено од пржено.*

Како што се гледа од примериве, се работи за две семантички полиња. Во едното како пресупозиција (значење што се подразбира) се содржи значењето `човек', а во второто `јадење, храна'.

Третиот лексички слој супстантивизирани придавки е понов период и се однесува на предмети: *парно* (греење), *мобилен* (телефон), *фиксен* (телефон), *далечинско* (предмет за управување со телевизорот од далечина).

Она што би сакале да го констатираме, што во крајна линија е и целта на нашево излагање е дека супстантивизацијата на придавките е отворен и продуктивен зборообразувачки модел во македонскиот јазик. Особено е важно тоа што овој модел може да ни биде одговор и за некои проблематични појави во јазикот, кои ни доаѓаат од соседниот, српски јазик.

На пример, за лексемата *стручњак*, со позасилена ангажираност на план на едукација би можеле да ја употребуваме лексемата *стручен*. Во српскиот јазик, суфиксот *-ак* е особено продуктивен (*чешњак*, *једњак*), што не би можело да се каже и за македонскиот јазик. Иако и во македонскиот јазик се среќаваат образувања со овој суфикс (К. Конески, 1995), фактот што во некои од овие образувања може да се чуе акцентирање на вториот слог од крајот на зборот би можеле да го сметаме за аргумент дека тие образувања не се „многу“ македонски: *стручња́к*, *дошља́к* (тука би ја предложиле лексемата *дојденец*), *проста́к*, *слободња́к*, *имења́к*, *народња́к*, *западања́к* (некои од приведените примери ги среќаваме во разговорниот стил).

Нормата на стандардниот јазик треба да се негува. Лексиката на јазикот е неговиот најдинамичен слој. Токму на овој план на јазикот, негувањето на нормата треба да биде особено будно. Треба да се бараат решенија што ќе бидат својствени на македонскиот јазик. Целта на овој труд е да придонесе токму на овој план, за почеток, предлагајќи еден зборообразувачки модел како продуктивен, како можен одговор на некои од современите проблеми во врска со употребата на лексиката.

Ќе споменеме уште некои примери. Многу употребуваното *печење* за вид на јадење, како во примерот *Што сакаш да јадеш, печење?* би можеле да го замениме со *печено* (кое од своја страна може да биде *свинско*, *телешко* – повторно примери за супстантивизација на придавките). Оваа лексема се вклопува во серијата лексеми што ги споменаваме погоре: *слатко*, *кисело*, *пржено*, *печено*.

Висећите (елементи од кујните) би можеле да ги замениме со лексемата *висечки*, а за *даљинското* би можеле да побараме друг термин, па дури и да

позајмиме лексема од друг јазик, како на пример *контролор*, или би можеле да ја употребуваме македонската лексема *управувач*.

Виолета Николовска

ЛИТЕРАТУРА

1. Б. Конески, „Граматика на македонскиот литературен јазик“, *Култура*, Скопје, 1982.
2. К. Конески, „Зборообразувањето во современиот македонски јазик“, *Бона*, Скопје, 1995.
3. И. М. Пулькина, Е. Б. Захава-Некрасова, „Учебник русского языка“ для студентов иностранцев Практическая грамматика супражнениями, *Издательство „Русский язык“*, Москва, 1977.
4. R. Simeon, “Enciklopedijski rječnik lingvističkih naziva”, *Matica Hrvatska*, Zagreb, 1969.
5. Koenraad Kuiper and W. Scott Allan, “An Introduction to English Language (Sound, Word and Sentence), Macmillan Press, LTD, 1996.